

Izvan. prof. dr. sc. Hrvoje Petrić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3.,
10000 Zagreb
hrvoje.petric@ffzg.hr

Primljeno/Received: 10.11.2017.
Prihvaćeno/Accepted: 21.7.2018.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Pregledni rad/Review

UDK 32-05Torbar, J.

PRILOZI ZA BIOGRAFIJU HRVATSKOG POLITIČARA JOSIPA TORBARA

Sažetak: U radu se prikazuju odabrani aspekti djelovanja jednog od prvaka HSS-a Josipa Torbara od njegovog ulaska u politiku do smrti. Autor pokušava povezati ranije poznate spoznaje o Josipu Torbaru dobivene iz literature s činjenicama iz objavljenih i neobjavljenih izvora. Kako je o djelovanju Josipa Torbara ovim radom rekonstruiran tek dio podataka, nužno je upozoriti na potrebu daljnjih istraživanja.

Ključne riječi: Josip Torbar, Hrvatska seljačka stranka, hrvatska emigracija

O političaru Josipu Torbaru do sada nije pisano iz perspektive povijesne struke pa ovaj članak treba shvatiti tek kao uvid u dijelove njegove biografije. Torbar se rodio u Hrženiku kraj Krašića u tadašnjem kotaru Jastrebarsko⁵²¹ 12. travnja 1889. godine⁵²², a roditelji su mu bili seljaci. „Iz kuće Torbarovih izadjoše ne samo radnici od pluga i motike, nego i ljudi od knjige i znanja. Stric pok. Torbara, dr. Josip Torbar, bijaše direktor gimnazije u Zagrebu, te član i predsjednik Akademije znanosti i umjetnosti.“⁵²³ Torbar je bio zemljak kardinala Stepinca, s kojim je bio dobar prijatelj kroz desetljeća. Torbar je po naravi bio „tih i povučen, a tek sa dobrim

⁵²¹ Postoji i podatak da je rođen 20. travnja 1899. Hrvatski Državni arhiv (HR-HDA), fond 1561., Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske (SDS, RSUP SRH), šif. 010.37, Josip Torbar, I.

⁵²² Nino, ŠKRABE, *Pisci jaskanskog kraja*, Ogranak Matice hrvatske-Turistička zajednica grada Jastrebarskog, Jastrebarsko, 2011, 45.

⁵²³ Jure, Šutija, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

prijateljem je znao otkriti, što mu je na srcu.⁵²⁴ To potvrđuje i sin Vladka Mačeka, Andrej, koji ga je odlično poznao. Isti dodaje da je Torbar bio promišljen, izvanredno ozbiljan. „Nikada se nije isticao. Štoviše, neki su mislili da je i previše povučen, ali kad bi nukali na neku javnu akciju, njegov omiljeni odgovor glasio bi: „Ne trebam, rođak će to.“ Tata ga je nakon Sporazuma imenovao kao jednog od hrvatskih ministara (pošta, telegraf, telefon). Iako je on, naravno, imao povjerenja i u druge ljude koje je birao na ključna mjesta, često je spominjao kako može biti apsolutno siguran da se pod Torbarovom kontrolom nikada neće dogoditi ništa nezgodno. Uprkos toj neobičnoj ozbiljnosti, Torbar je u užem krugu bio poznat zbog svojih duhovitih ali sarkastičnih opažanja.“⁵²⁵ Imao je brata i dvije sestre, koje su živjele u Krašiću i s kojima nije održavao kontakte nakon odlaska u emigraciju.⁵²⁶

Gimnaziju je polazio u Požegi, stanujući kod franjevac, i u Zagrebu (prva gimnazija) gdje je i maturirao 1910., a na zagrebačkom sveučilištu završio je studij i stekao doktorat prava 1916. godine. Nakon studija je radio u odvjetničkim uredima u Slavonskom Brodu i Zagrebu.⁵²⁷ Odvjetničku pisarnu je otvorio u Zagrebu 1919. godine.⁵²⁸ Od 1925. dobio je javno-bilježništvo u Zagrebu⁵²⁹, a od 1927. godine imao je zajednički odvjetnički ured sa svojim pašancem Ivanom Pernarom u Seljačkom domu u Zagrebu.⁵³⁰

„Osim svog pravog zanimanja Torbar je prije svega bio hrvatski narodni borac i javni radnik i kao takav bio angažiran na mnogim frontama hrvatskog naroda boreći se za njegovu slobodu i državnu samostalnost. U politički život Hrvatske ulazi vrlo rano, kao starčevićevac i pravaš, ali brzo zatim pristupa pokretu Stjepana Radića, kojem ostaje vjeran sve do svoje

⁵²⁴ Petar, Stanković, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

⁵²⁵ Rođak je bio Ivan Pernar. Andrej, MAČEK, Nino, ŠKRABE, *Maček izbliza*, Disput, Jastrebarsko, 1999, 34-35.

⁵²⁶ HR-HDA, fond 1561., SDS RSUP SRH, šif. 010.37, Josip Torbar, 1.

⁵²⁷ Prvu gimnaziju u Zagrebu završili su i njegovi sinovi Josip i Stjepan. Jure Šutija, „Dr. Josip Torbar“, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

⁵²⁸ Mirko, GLOJNARIĆ, *Borba Hrvata*, A. Velzek, Zagreb, 1940., 344.

⁵²⁹ Državni arhiv Zagreb (DAZ), Javni bilježnik Torbar Josip. Javni bilježnik dr. Josip Torbar započeo je s radom 1925. nakon što ga je ministar pravosuđa Rješenjem od 15. rujna 1925. br. 59645 postavio na XI. javnobilježničko mjesto u opsegu Kraljevskog sudbenog stola u Zagrebu, na području Kraljevskog kotarskog suda I. u Zagrebu kojim je dobio određeno područje grada Zagreba i upravnu općinu Šestine. Sjedište javnobilježničkog ureda Josipa Torbara najprije je bilo na adresi Akademski trg 1, a poslije je preneseno u Preradovićevu ulicu 2 u Zagrebu. Naredbom o dodjeljivanju užih okoliša javnim bilježnicima u sjedištu sreskih sudova I. i II. u Zagrebu od 8. travnja 1940. dodijeljen mu je trinaesti uži okoliš, od petnaest, koliko ih je bilo u sjedištu kotarskih sudova I. i II. u Zagrebu. Naslijedio ga je prema Naredbi iz 1941. javni bilježnik Stjepan Mainkas.

⁵³⁰ Zvonimir, KULUNDŽIĆ, Dr. Ivan Pernar, hrvatski mučenik, *Zaprešićki godišnjak 1992*, Zaprešić, 1992, 117.

smrti.⁵³¹ Znači, kao mlad se počeo baviti politikom, a HPSS-u se priključio nakon Prvog svjetskog rata,⁵³² „pa je uvijek sudjelovao u svim manifestacijama hrvatske omladine.“ Godine 1925. izabran je predsjednikom jedne kotarske organizacije u Zagrebu.⁵³³ Kad je nastupila diktatura, prestao je biti predsjednikom organizacije, ali je zato uvijek bio u redovima one hrvatske inteligencije, koja se borila svim sredstvima da sruši s hrvatskog naroda beogradski jaram.⁵³⁴

U tim teškim vremenima kada se HSS lomio pod utjecajem politike koju je obični, jednostavni svijet teško shvaćao, sve se usmjerilo na prosvjetu. Neki lucidniji seljaci shvatili su da Radić nije imao izbora. Ili je mogao godinama robijati ili se morao pokoriti i ići „vuku niz dlaku“. Josip Torbar je obilazio terenske organizacije nastojeći objasniti što se zbiva. Primjerice, 31. siječnja 1926. govorio je na pučkoj skupštini u Hlebinama, gdje se okupilo 1500 ljudi, te su se nakon rasprave svi složili da Stjepan Radić vodi ispravnu i jedino moguću politiku.⁵³⁵ Ustvari, mnogi nisu vjerovali da će Radić uspjeti u zajedničkoj vladi s radikalima, ali su mislili da ipak treba iskušati i taj politički model ne uočivši u što se upleo Radić koji je zapravo htio da se zemlja reorganizira na principima ravnopravnosti i sloge.

Na prijedlog Stjepana Radića na sjednici Oblasne skupštine zagrebačke, 23. veljače 1927. izabran je za zamjenika odbornika Ernesta Spiessa.⁵³⁶ U to se vrijeme Torbar još uvijek nalazio podalje od stranačkog vrha, a na jednu od mogućih naznaka političkog uspinjanja može ukazivati činjenica da je u svom stanu početkom proljeća 1929. priredio večeru na kojoj su se sastali Vladko Maček, Josip Predavec, Juraj Krnjević, August Košutić, Ivan Pernar, Ante Trumbić, Većeslav Vilder i Jurica Demetrović, a raspravljali su o političkoj situaciji nakon proglašenja diktature kralja Aleksandra.⁵³⁷ Po povratku s audijencije kod kralja na kojoj je Šubašić bio

⁵³¹ Jure, Šutija, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

⁵³² Vladko, Maček, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963, 1.

⁵³³ HR-HDA, fond 1561., SDS RSUP SRH, šif. 010.37, Josip Torbar, 1. U zapisima jugoslavenske tajne policije piše da se prije 1925. nije isticao u političkom radu, a uz to i da se njegova politička orijentacija odvijala navodno „u pravcu klerikalizma i sklonosti na raznovrsne reakcije, što je imalo svog traga još od početnih godina univerze na bogoslovskom fakultetu. Među svećenstvom imao je jačih poznanstava, a i sam nadbiskup Stepinac, koji je njegov zemljak i dobar prijatelj, vršio je na njega utjecaj, tako, da je njegovo vjersko shvaćanje života kod njega imalo dominantno značenje. Zbog toga je njegovo političko djelovanje imalo izrazito desničarsko klerikalni karakter. Kao takav uživao je dosta veliki ugled među ljudima svoga kraja, koji su i onako klerikalno nastrojani.“

⁵³⁴ GLOJNARIĆ, *Borba Hrvata*, n. dj., 344. Čini se da je bio i zastupnik u kotaru Zagreb 1925. Mira, KOLAR-DIMITRIJEVIĆ (priredila), *Radićev Sabor 1927-1928. Zapisnici Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti*, Zagreb 1993., 375.

⁵³⁵ *Dom*, 5, 3. II 1926., 7.

⁵³⁶ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Radićev Sabor 1927-1928.*, n. dj., 5.

⁵³⁷ GLOJNARIĆ, *Borba Hrvata*, n. dj., 52.

u siječnju 1934., on je o svemu obavijestio Mačekove suradnike Josipa Torbara, Vilka Begića i Antu Trumbića. Šubašić je ponovo došao kod kralja u svibnju 1934., a čini se da je poslije ovoga kralj navodno dao nalog da se Šubašić u bilo koje vrijeme može sastati s Mačekom. Inače je Torbar bio u redovitim kontaktima s Trumbićem u vrijeme kada je ovaj upravljao stranačkim poslovima, a očito je imao i stanovit utjecaj. U vrijeme pregovora o novoj vladi radikali su izrazili spremnost na sporazum s HSS-om. Upravo kod Torbara je u listopadu 1934. došao Branko Peleš s porukom radikala okupljenih oko Ace Stanojevića, da bi oni željeli poslati svoje predstavnike k Mačeku radi dogovora o zajedničkoj akciji.⁵³⁸

„Svoju karijeru na političkom polju ubrzo je postigao, jer su mu to omogućile njegove dobre veze sa Stepincem, rodina i odnos s dr. Pernarom i prijateljskim vezama sa dr. Mačekom, tako, da postaje i član užeg Mačekovog vodstva. Do aktivnijeg nastupa stranke u 1935. god. dr. Torbar se bavi advokaturom i ne igra vidniju ulogu u politici stranke, jer se striktno pridržava direktiva vodstva HSS-a za provodjanje pasivne rezistencije prema vladajućem režimu. U 1935. g. aktivizira se na političkom polju i sa dr. Mačekom obilazi teren kotara Jastrebarsko, gdje održava propagandne govore, okuplja narod oko HSS i piše članke u novinama u duhu politike HSS.“⁵³⁹

Na izborima 1935. kandidirao se u kotaru Zlatar gdje je dobio 12.230 glasova u odnosu na 200 glasova koliko su dobila tri njegova protivnika,⁵⁴⁰ a 1938. u istom kotaru dobiva 13.282 glasa,⁵⁴¹ što je bio više nego odličan rezultat. Politički ugled i organizacijske sposobnosti učvrstile su ga u Mačekovom krugu te se on pozicionirao u uže vodstvo HSS-a koje su uz predsjednika Mačeka, potpredsjednika Augusta Košutića i glavnog tajnika Jurja Krnjevića činili još Ivan Pernar, Ljudevit Tomašić, Juraj Šutej, Bariša Smoljan, Ivan Andres, Đuro Kemfelja, Josip Reberski, Tomo Jančković, Ivan Šubašić i Josip Torbar.⁵⁴²

Bio je strastveni planinar te od 1939. do 1941. i predsjednik Hrvatskog planinarskog društva.⁵⁴³ Kako je Torbar od mladosti bio planinar, zanimalo su ga planine i kada je bio u emigraciji u Americi. U jednom zapisu piše: „da je i u Winnipeg došao okolišnim putem, preko Vancouver-a, razlog je, što si je želio pogledati glasovito kanadsko gorje.“⁵⁴⁴

⁵³⁸ Ljubo, BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja* 1, Liber, Zagreb, 1974., 123, 126, 180, 182.

⁵³⁹ HR-HDA, fond 1561., SDS RSUP SRH, šif. 010.37, Josip Torbar, 1.

⁵⁴⁰ GLOJNARIĆ, *Borba Hrvata*, 344.

⁵⁴¹ Vladko, Maček, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963., 1.

⁵⁴² Fikreta, JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, Globus, Zagreb, 1983., 29.

⁵⁴³ Željko Poljak i Vladimir Blašković, *Hrvatsko planinarstvo*, Zagreb, 1975, 135. Zanimljivo je da je njegov stric i imenjak Josip Torbar bio predsjednik Hrvatskog planinarskog društva u 19. stoljeću.

⁵⁴⁴ Petar, Stanković, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

Također je bio aktivan u sportu pa je tako od 1937. do 1941. bio predsjednik Prvog hrvatskog građanskog športskog kluba. Član uprave kluba je postao još 1932., a prije nego je postao predsjednik, obnašao je dužnost dopredsjednika i to u periodu kada je klub bio na jednom od svojih vrhunaca.⁵⁴⁵ Torbar je bio jako angažiran u stvaranju Hrvatske športske sloge 1939. godine, nastojeći se boriti za ravnopravnost klubova u Kraljevini Jugoslaviji.⁵⁴⁶

„Medjutim, društveni rad, koji mu je bio srcu najbliži, bio je onaj u Hrvatskom Radiši. Hrvatski Radiša je zajedničko djelo Američkih Hrvata i onih u Starom Kraju, medju koje u prvom redu spada ime dr. Josipa Torbara. Koliko mu je pri srcu bio odgoj hrvatske sirotinje svjedoči i to, što je svojim sinovima, kao zadnju želju, ostavio u brigu odgoj dvojice siromašnih dječaka iz svog rodnog sela.“⁵⁴⁷ Torbar je bio prvi potpredsjednik Hrvatskog Radiše 1934. - 1937. i 1937. - 1940. godine.⁵⁴⁸

Nakon sporazuma Cvetković-Maček u vladi Kraljevine Jugoslavije pod predsjedanjem Dragiše Cvetkovića postao je ministar pošta, telegrafa i telefona,⁵⁴⁹ koju je uspješno vršio.⁵⁵⁰

⁵⁴⁵ Predsjednik je bio od 14. siječnja 1937. do 21. svibnja 1941. „Uz njegovo su ime vezani mnogi bitni događaji. Dolazi trener Marton Bukovi, stvorena je jezgra prvaka 1937. i 1940., glavni tajnik postaje Jozo Jakopić... Posebno je skrbio o tome da klub ima što više sponzora i što bolji juniorski kadar. Za ime vrlo uspješnog predsjednika dr. Josipa Torbara vezan je i niz velikih pobjeda kluba, primjerice nad slavnim Liverpoolom (5:1), s Brazilom 0:0 i nad BSK-om u Beogradu (4:0). Zaslužan za dovođenje Lešnika, Wolfla, Cimermančića i Glasera. Društveno vrlo aktivan, bio je predsjednik Hrvatskog planinarskog saveza i pjevačkog društva „Sljeme“. Među vrlo angažiranim sponzorima bili su i njegovi suradnici u Upravi Građanskog: dopredsjednici Gustav Deutsch pl. Maceljski, Otto Konig, ing. Stjepan Crneković i dr. Maksimilijan Petanjek. Osim njiga, u vrlo kvalitetnoj upravi kluba isticali su se Juraj Dupelj, viši savjetnik Kraljevske banske uprave, Vjekoslav Turkalj, direktor Tipografije, prof. Milan Graf, dr. Jerko Šimić, Otto Singer i Maksom Gelb. Cilj im je ujedno bio uređenje igrališta na Koturaškoj cesti za koje su bili pripremljeni planovi buduće nadogradnje koju je zaustavio Drugi svjetski rat.“ <http://povijest.gnkkinamo.hr/osoblje/predsjednici-kroz-povijest.html> - pristup ostvaren 9.1.2017.

⁵⁴⁶ HR-HDA, fond 1176, Savez organizacija za fizičku kulturu Hrvatske, 1.3.2. Uprava Hrvatske športske sloge.

⁵⁴⁷ Jure, Šutija, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

⁵⁴⁸ Mira Kolar, *Hrvatski Radiša 1903.-1945. (2003.)*, Dom i svijet, Zagreb, 2004., 399.

⁵⁴⁹ Vlatko, MAČEK, *Memoari*, HSS, Zagreb, 1992., 194.

⁵⁵⁰ Bez ikakvih dokaza jugoslavenska tajna služba nakon rata probala je sve ministre HSS-a optužiti za korupciju pa tako i Torbara: „Kao i ostali ministri HSS-a, tako i dr. Torbar u to vrijeme razvija korupciju i omogućuje svome pašancu dr. Pernaru da se koristi njegovim položajem ministra. Učestale su svakodnevne intervencije za razne molbe, žalbe, itd., koje se putem Torbara rješavaju povoljno za stranke, a dr. Pernar se materijalno koristi, naplaćujući od svake stranke povećane iznose, koje tada dijeli sa dr. Torbarom. Upravo u to vrijeme i jedan i drugi upuštaju se u kupnju većeg kompleksa zemljišta, imanja i kuća, kako u samom Zagrebu, tako i okolici. Kao ministar pošta počeo je sa gradnjom zgrade za poštu, koju nije dovršio, a koliko se kod toga materijalno okoristio, nije poznato.“ HR-HDA, fond 1561., SDS RSUP SRH, šif. 010.37, Josip Torbar, 1-2. Iznoseno prvenstveno

Na toj je dužnosti ostao i nakon vojnog puča te formiranja vlade pod predsjedništvom generala Dušana Simovića, u kojoj je zadnji puta sudjelovao na zasjedanju 13. travnja u Palama kraj Sarajeva⁵⁵¹, nakon čega se povukao.⁵⁵² „Na tom položaju čini bezbrojne usluge hrvatskom čovjeku, koji traži zaposlenje i kruh, i koji je do tada bio teško zapostavljan.“⁵⁵³ Rat ga je zatekao u Beogradu, a pri povlačenju, negdje u Bosni, odlučio se vratiti u Zagreb, gdje je stigao nakon mnogo peripetija.⁵⁵⁴ Ratno razdoblje htio je mirno provesti u Zagrebu, i ako bude prilike, pomoći svom narodu u ono teško doba.⁵⁵⁵

Treba imati na umu kako se tek manji broj dužnosnika HSS-a priključio režimu NDH, ali među njima nije bio nitko iz užeg vodstva pa tako nije sudjelovao ni Torbar, koji je u NDH više puta bio zatvaran. U ljeto 1941., prema iskazu Davida Sinčića, Josip Torbar je imao sastanak s Pavelićem kojemu je rekao da HSS ne bi bila protiv toga da ustaše budu na vlasti sve dok su sile osovine vojno snažnije, ali pod uvjetom „vođenja pametne politike i uklanjanja kompromitiranih ustaša.“ Na to je Pavelić obećao reforme u NDH i da će HSS-u omogućiti da bude nešto poput „tolerirane opozicije“, slično kao u Kraljevini Jugoslaviji od 1935. do 1939. godine. O tim su razgovorima Pernar i Farolfi izvijestili Mačeka. No kako je vrijeme odmicalo, vidjelo se da od reformi u NDH nije bilo ništa, a ni HSS nije dobio obećani status „tolerirane opozicije“. Torbar je u ljeto 1942. razgovarao s ministrom unutrašnjih poslova NDH Antom Nikšićem jer se propitivao kakvi su izgledi da HSS stupi u vladu NDH te da se postupno ukloni ustaški pokret. Jedan od ustaških prvaka Vjekoslav Vrančić je to u razgovoru s Ivanom Pernarom predbacio HSS-u, zbog toga jer je Nikšić radio za one njemačke vojnopolitičke krugove koji su bili Pavelićevi protivnici. Krajem 1942. slijedio je novi Torbarov razgovor s Pavelićem u kojem je ovaj izostanak svojevrsne legalizacije HSS-a opravdao time da je smatrao kako ustaše trebaju zadržati vlast „dok su Nijemci tu“, a „HSS držati u pričuvu za Engleze“. No Torbar je inzistirao da bi odmah trebalo dopustiti djelatnost HSS-a kako bi se mogli pripremiti za buduću misiju.

ukazuje na potrebu tajne službe da pod svaku cijenu probaju kompromitirati Torbara i Pernara, a kako se pod sličnim optužbama obično navodi izvor informacije ili iskaz nekog svjedoka, mislim da bi iznesene optužbe trebalo uzeti s maksimalnim rezervama. Upozorili bi na svjedočanstvo Krunoslava Draganovića koji tvrdi da je Pernar „bio u staroj Jugoslaviji poznati intervenista i kako je zbog toga znao primati dobre pare da bi taj posao nastavio... I to se znalo da je zaradio milione, dr. Pernar. Pa smo se rugali da je on onu kuglu koju nosi u prsima odvagao na drugoj strani ne zlatom, nego dijamantima. I sad, možda mu krivo čini, ali ja sam tako shvatio, on kod Aleta (?) intervenira i prima za intervencije novac.“ HR-HDA, fond 1561., SDS RSUP SRH, šif. 010.24. Zapisnik o saslušanju dr. Krunoslava Draganovića, 6, 24.

⁵⁵¹ Ferdo, ČULINOVIĆ, *Slom stare Jugoslavije*, Školska knjiga, Zagreb, 1958, 158, 333.

⁵⁵² Vladko, Maček, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963, 1.

⁵⁵³ Jure, Šutija, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

⁵⁵⁴ Petar, Stanković, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

⁵⁵⁵ Jure, Šutija, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

Očito Pavelićeva obećanja nisu bila iskrena jer je na jednoj strani vodstvo NDH pozivalo HSS na suradnju, a na drugoj progonoilo HSS-ovce. Iako je progona bilo u sve vrijeme NDH, oni su bili intenzivirani u tri perioda: 1) po uspostavi NDH, 2) u drugoj polovici 1942., 3) od jeseni 1944. do kraja NDH.⁵⁵⁶

Jugoslavenska tajna policija je o Torbarovoj ulozi i držanju na početku Drugog svjetskog rata, uz ostalo, napisala svoje viđenje: „U cilju postizavanja svog osnovnog cilja, tj. da se preko ustaša domognu vlasti, mačekovci su u tom pravcu dodijelili posebnu i važnu ulogu dr. Torbaru, jer im je bilo poznato, da je ovaj u kumovskim vezama sa Pavelićem. On je naime, dr. Torbar, trebao biti onaj, koji će nagovoriti Pavelića na prepuštanje vlasti u ruke HSS, jer su mačekovci i onako smatrali ustaše svojom prvom garniturom, koja treba da im omogući preuzimanje vlasti nakon sredjenja prilika. U prvo vrijeme okupacije naše zemlje dr. Torbar je bio uvjerenja, da će Njemačka dobiti rat i zbog toga da se putem Njemačke HSS domogne vlasti. Zbog toga je dr. Torbar zauzimao stanovište, da HSS ne smije imati ništa protiv toga, da pod uvjetom vođenja pametne politike od strane HSS-a i uklanjanja kompromitiranih ustaša Pavelić, dotle dok su Italija i Njemačka jake, bude na vlasti kako bi se narod očuvao od ratnih strahota. On je često puta izjavio, da se prilike dobro razvijaju i unatoč toga što su ustaše preuzele vlast, jer postoji velika vjerojatnost da će HSS još u toku rata doći do izražaja i to zbog toga, jer se Pavelić kompromitirao s Talijanima, zbog čega su Nijemci nezadovoljni s njime. Pavelić nije u stanju da vlast održi u zemlji i zbog toga će se uskoro stvoriti situacija u kojoj će HSS preuzeti vlast u Hrvatskoj. U tu svrhu potrebno je bilo da se HSS očuva, da bude to jača i sposobnija za preuzimanje vlasti. Da bi se to postiglo, već u ljetu 1941. g. dr. Torbar vodi pregovore sa Pavelićem, kojeg upozorava na ustaške pogreške i izlaže mu svoje stanovište u cilju „očuvanja naroda“ i mira, te pomoći HSS-i da ona bude sposobna nešto učiniti za narod i Hrvatsku državu. Ovi razgovori Torbara sa Pavelićem vođeni su do prosinca 1941. godine, a zatim nastavljeni u 1942. i 1943. god. U tim razgovorima Pavelić je obećavao Torbaru da će dati HSS-i mogućnost rada, a izvršiti će reorganizaciju upravnog aparata i ukloniti će kompromitirane upravne činovnike i sve ustaške dužnosnike, a HSS-i će omogućiti rad kao jednoj toleriranoj opoziciji. O svim svojim razgovorima sa Pavelićem do 1942. god. dr. Torbar je referirao dr. Mačeku kod posjeta u Kupinec i ovaj se s time složio. Torbar je također nastojao utjecati na Pavelića da ovaj promijeni svoju politiku prema Srbima i Židovima i da se prestane sa progonom ovih jedno zbog toga što ove mjere izazivaju nezadovoljstvo naroda i što se time jača akcija NOP-a i Komunističke Partije, koja je pozivala narod na ustanak protiv okupatora, a s druge strane što se onemogućava Talijanima i Nijemcima da svoje trupe upotrebe na istočno bojište, jer su akcijama partizana prisiljeni u zemlji održavati veći kontingent svoje vojske, a što ujedno izaziva nemir i strah u narodu. Pored ovih političkih razgovora dr. Torbar je odlazio Paveliću po raznim intervencijama za pojedine ljude iz HSS-a, koji su bili hapšeni.

⁵⁵⁶ Jozo, IVIČEVIĆ, *Iz novije hrvatske povijesti*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007, 143-145.

Kada je mačekovcima bilo jasno da je pobjeda na strani saveznika, tada dr. Torbar prekida svoje razgovore sa Pavelićem u gornjem smislu i tada nastoji da ovog privoli na predaju vlasti HSS-i, koja je jedino pozvana da odluči kuda će i što hrvatski narod činiti. Koncem kolovoza 1941. god. Pavelić je doista prema svom sporazumu s Torbarom, razriješio sve dotadašnje ustaške funkcionere i izjavio da se može predviđjati suradnja između vlade i Mačkovih ljudi, čime je jasno pokazao da je ipak udovoljio nekim traženjima HSS-a. Međutim, Pavelić kao što je rečeno u elaboratu dr. Mačeka, nije bio voljan da ustupi vlast pa je s toga zatezao s pregovorima i uputio Torbara da se obrati na ministra Mandića, sa kojim će se pregovori nastaviti.⁵⁵⁷

Torbar je bio aktivan i u svom bivšem izbornom kotaru gdje je početkom 1943. savjetovao HSS-ovcima u okolici Zlatara neka stvaraju zeleni kadar.⁵⁵⁸ U svibnju 1943. u komunističkom izvještaju za kotar Zlatar piše: „Predstavnik H.S.S.-a dr. Torbar. Mačkovci imaju samo mjestimično svojih ljudi u samom Zlataru i jednom dijelu općine Trg. Hrašćina. Upute od Torbara su slijedeće: Ne ići u fašističku vojsku, stvarati zeleni kadar.“⁵⁵⁹

U međuvremenu su prvaci HSS-a nastavili komunicirati s ljudima iz vlasti NDH. Ustaša i bivši HSS-ovac David Sinčić je opisao svoj kontakt s Torbarom. „Jednog dana u proljeće g. 1943. bio sam pozvan od Torbara, koji je rekao da je situacija u inozemstvu zrela, jer da saveznici namjeravaju da se preko sredozemnog fronta približe vrhovima Evrope. Krnjević je poručio, da HSS treba aktivizirati u zemlji i da će krupni događaji uslijediti baš u Italiji.“ Sinčić je u travnju 1943. oputovao u Rim i tamo stupio u kontakt s Ivanom Meštrovićem, koji mu je rekao da ima veze s Krnjevićem. Kada je u srpnju ponovo posjetio Rim, Sinčić se povezao s budućim premijerom Italije Alcide de Gasperijem koji mu je govorio o tome kako je „potrebno da HSS što prije nastupi kao politički faktor, s kojim će Englezi moći računati.“ Sinčić je o tome napisao: „O svim tim razgovorima slao izvještaje Torbaru i naglasio, da bi se pregovori glede predaje vlasti HSS-u trebali što više požuriti to sam upozorio da će se Italija doskora boriti na strani Engleske a na Balkanu da biti izvršena invazija.“⁵⁶⁰

Na pregovorima između prvaka HSS-a i dijela vodećih krugova NDH, koji su trajali od ljeta do kraja rujna 1943., glavni su sugovornici bili potpredsjednik HSS-a August Košutić s jedne te ministar Mladen Lorković i Nikola Mandić, predsjednik vlade NDH od rujna 1943. s druge strane. Uz Košutića je za sastanak bio opunomoćen Josip Torbar, a od HSS-ovaca su sudjelovali još Andres, Pernar i Smoljan.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ HR-HDA, fond 1561., SDS, RSUP SRH, šif. 010.37, Josip Torbar, 2-3.

⁵⁵⁸ Filip, ŠKILJAN, *Hrvatsko zagorje u Drugom svjetskom ratu 1941-1945*, Plejada – Muzeji Hrvatskog zagorja, Zagreb, 2012., 96.

⁵⁵⁹ *Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945*, knj. 5, Zagreb, 1986., 83.

⁵⁶⁰ IVIČEVIĆ, *Iz novije hrvatske povijesti*, n. dj., 264-267.

⁵⁶¹ IVIČEVIĆ, n. dj., 148.

O pregovorima između Torbara i Mandića jugoslavenska je tajna policija iznijela svoje viđenje: „U istom smislu došlo je i do pregovora između Mandića i Lorkovića s jedne strane, te Torbara i ing. Košutića s druge strane. Rezultat ovih razgovora bio je taj, što su mačekovci na sastanku kod ing. Košutića zaključili da se odbije ponuda predsjednika vlade Mandića za obrazovanje koalicione vlade, već su predložili da se obrazuje jedna vanstranačka vlada, koja bi, prema njihovo mišljenju, trebala uvesti red u zemlji, a zatim vlast prepustiti HSS-i. Na ovom sastanku donijeli su mačekovci zaključak, da se uputi pismeno obrazloženje Mandiću zbog čega se ne usvajaju njegovi prijedlozi, a kroz to, da se i postavi ponuda kako je to oni predlažu. Ovaj pismeni prijedlog u ime HSS-a dr. Torbar i ing. Košutić su potpisali. Osim ove uloge, koju su mačekovci namijenili dr. Torbaru za vođenje pregovora sa Pavelićem, njemu je također bila povjerena misija koordiniranja zajedničke politike između mačekovaca i zagrebačkog Kaptola, jer je Torbar koristio svoje ranije prijateljske veze sa Stepincem i zbog toga je politika HSS-a nailazila na puno odobravanje i punu podršku samog Stepinca, što proizlazi, kako iz same izjave Stepinca, tako i iz izjave Davida Sinčića, Hočevar Ive i drugih. Preko Torbara podržavalo je vodstvo stranke vezu sa klerom, konkretno sa krašičkom grupom kanonika i samim Stepincem, a preko ovoga i sa papinskim legatom. Uz ostale akcije koje je dr. Torbar sa mačekovcima provodio za postizanje svoga cilja, on je također uzео vidnog učesća u domobranskoj politici tj. na pridobivanju domobrana, kao oružane snage HSS. U toj politici dr. Torbar je računao na antiustaške i mačekovski raspoložene generale, kao što su na pr. general Prpić, Tomašević, Jendrašić, Klišanić, Stefanović, Nardelli i dr. On je uputio tadanjeg velikog župana Davida Sinčića koji je po sugestiji njegovoj i Pernarovoj preuzeo tu dužnost u Kninu, da se stavi u vezu sa generalom Prpićem i da s njime zajednički koordinira rad u interesu HSS-a. Dr. Torbar je poduzeo mjere, da se general Prpić koji je tada bio komandant divizije u Mostaru, premjesti u Zagreb i da bude postavljen za načelnika stožera domobranstva samo zato da bude u njegovoj neposrednoj blizini i da preko njega može provoditi politiku HSS-a u domobranstvu. Dr. Torbar se interesirao za sve domobranske oficire na koje se HSS može osloniti i tada bi njima pristupao.“⁵⁶²

⁵⁶² HR-HDA, fond 1561., SDS RSUP SRH, šif. 010.37, Josip Torbar, 3-4. Jugoslavenska tajna služba probala je Torbara povezati s mogućom suradnjom sa četnicima, a u Torbarovom dosjeu vezano izričito piše da „nema konkretnog dokaza“ no ipak ću donijeti jedan odlomak radi toga da se vidi kako je izgledala ta konstrukcija: „Uz ovu akciju sa domobranstvom angažovao se dr. Torbar i u mačekovskoj suradnji sa četnicima. On je zastupao mišljenje, da se domobranstvo, koje će postati jedina vojska u Hrvatskoj, treba povezati vojnički sa četnicima, jer iza četnika stoje Englezi i engleska vlada, pa je s toga potrebno koordinirati rad na terenu u borbi protiv NOV. U tom smislu dr. Torbar dao je sugestiju Davidu Sinčiću, da on kao veliki župan provede koordinaciju između domobrana i četnika u velikoj župi Bribir-Sidra, a on će sa svoje strane poraditi da do ovoga dodje i sa službene strane. Na toj istoj liniji angažovao se i general Prpić, koji je također govorio o mogućnostima uspostave veze sa četnicima. Pukovnik Zgaga, komandant u Kninu, dobio je raspis ministarstva iz

Torbar se tim aktivnostima uključio u krug osoba čija je aktivnost trebala preorijentirati NDH u zapadni tabor, no to nije bilo uspješno. Postoji razmišljanje da je Torbar trebao biti određen za izaslanika HSS-a pri savezničkom zapovjedništvu u južnoj Italiji. Prema iskazu Davida Sinčića, August Košutić i Ivanko Farolfi su spominjali da je Torbar kod Saveznika (prvenstveno Engleza) trebao „pripremiti situaciju za akciju HSS-a u zemlji, tj. obavijestiti ih da je HSS pripravna i da će u danom času imati državni aparat u rukama i vojsku, a da istom prilikom Torbar vidi kakve su namjere Saveznika, da ih zainteresira za mogućnost da HSS sama preuzme vlast i da proglasi državu Hrvatsku. Torbar bi trebao uskladiti akciju HSS-a sa Saveznicima i poraditi na tome da HSS dadu Englezi jedinu ili što veću podršku ovdje u zemlji. Istovremeno da poruči kakve su želje i namjere Saveznika i poradi na tom da HSS što više dobije od Saveznika, a istovremeno da se ne učini nešto što ne bi bilo u skladu sa političkim i vojnim namjerama Saveznika.“⁵⁶³

Bivši visoki dužnosnik NDH Slavko Kvaternik, koji je tada živio u Semmeringu, govorio je „o potrebi da u NDH dođe na vlast domobranstvo uz HSS“. Ustaški i njemački doušnik Mario Maričić, koji ga je posjetio, preuzeo je dva Kvaternikova pisma za Stepinca i Torbara i dostavio im ih je u studenom 1943. „Kod Torbara je našao i Pernara. Sva trojica su rekla da se bezuvjetno mora nešto učiniti, a Torbar i Pernar su mu naglasili da najprije moraju razgovarati s Košutićem. Tom prilikom bilo je još razgovora o neuspjelim pregovorima koji se mjesec ili dva ranije poduzimaju u pogledu sporazuma između HSS i ustaša, a koje je razgovore počeo voditi Košutić, onda Torbar, zatim Bariša Smoljan, a na kraju, neoficijelno, i dr. Pernar. Iznijeti su uvjeti koje su stavili HSS-ovci da eventualno već u to vrijeme dođe do suradnje s ustašama.“ To je Maričić kao svjedok izjavio na suđenju Kvaterniku te nastavio: „Kasnije sam dobio od Pernara usmenu okosnicu za uslove kod tih pregovora i to sam saopćio Kvaterniku na Semmeringu. Uvjeti su bili Republika Hrvatska, izbor predsjednika republike, zatim da njemačke trupe, Čerkezi i SS-odredi napuste teritorij Hrvatske.“ Maričić je također izjavio da je, nakon što je razgovarao s Kvaternikom na Semmeringu „u Zagrebu sam u dužem razgovoru prikazao Stepincu kako stvari stoje, pa je on s tim bio oduševljen. Tada sam već imao tešku upalu pluća i gripu, pa sam Torbaru stvar uspio samo ukratko prikazati i to, mislim, 21. ili 22. XII. 1943.“⁵⁶⁴ Osim s ustašama, vodstvo je HSS pregovaralo i s komunistima i to od ljeta 1943. do listopada 1944. prigodom čega je HSS komunistima predlagao obustavljanje rata te da se o

Zagreba o tome, da će uslijediti zajednička akcija domobrana iz jadranske divizije i četnika, te da i on poradi na zbliženju četnika i domobrana i zajedničke akcije protiv NOV. Iako se nema konkretnog dokaza, ipak se može pretpostaviti da je ovaj raspis o suradnji domobrana i četnika proistekao kao rezultat Torbarovih nastojanja kod Ante Pavelića i drugih ustaških funkcionera u cilju izvršavanja planova, kako je to opisano.“

⁵⁶³ IVIČEVIĆ, n. dj., 154, 250-251.

⁵⁶⁴ IVIČEVIĆ, n. dj., 270, 273.

političkoj budućnosti Hrvatske odluči demokratskim putem, na slobodnim višestranačkim izborima itd. Komunisti su HSS-ove prijedlog odbacili.⁵⁶⁵

Poglavnik NDH Ante Pavelić i ustaški vrh shvatili su kako spomenuti pregovori idu prema uklanjanju ustaškog pokreta s vlasti. Stoga je Pavelić predložio koaliciju ustaša i HSS-a, što su HSS-ovi prvaci odbacili. Do proljeća 1944. situacija na ratištima je postala izrazito nepovoljna po Njemačku pa je u takvoj situaciji HSS ponovo dobio na značenju, kao moguća veza sa zapadnim saveznicima. Mladen Lorković, kao vodeći predvodnik one grupe ustaša koja je zastupala ideju o prelasku NDH na stranku zapadnih saveznika, u ožujku je 1944. pokrenuo akciju ponovnog povezivanja s prvacima HSS-a. Ministri Lorković i Vokić su se osim s pojedinim vodećim HSS-ovcima povezali i s visokim domobranskim časnicima te razradili plan koji je predviđao razoružanje njemačke vojske, odlazak Pavelića s čela NDH, uspostavu nove vlade sastavljene od predstavnika HSS-a te poziv zapadnim saveznicima za iskrcavanjem na istočnoj obali Jadranskog mora. Iako je sve ukazivalo na uspjeh akcije, poglavnik Ante Pavelić ju je onemogućio te poduzeo oštre mjere protiv svih koji su bili u nju uključeni, od ministara Lorkovića i Vokića, ustaških i domobranskih dužnosnika, do prvaka HSS-a.⁵⁶⁶

Josip Torbar je na sebe preuzeo „posebnu misiju koja bi imala biti u tome da ga ustaše, te baš Vokić, kao posebnog mačekovsko-ustaškog emisara radi pripremanja političke i vojničke strane puča prebaci avionom u Bari, u glavni štab engleske vojske u Italiji. To je dogovoreno na sastanku između Košutića, Lorkovića, Farolfia i Sinčića.“⁵⁶⁷ David Sinčić je u svom iskazu spomenuo da je Torbar bio u „dobrim i redovnim odnosima s nadbiskupom Stepincem, te da Stepinac mnogo radi na tome, da bi HSS preuzela vlast, te da je uvjeren, da će ustaše pristati na to.“⁵⁶⁸

Tako je Josip Torbar zajedno s ostalim povezanim vodećim HSS-ovcima Ivanom Pernarom, Ivankom Farolfijem, Ljudevitom Tomašićem, Barišom Smoljanom, Josipom Reberskim, Brankom Pešeljom, Rokom Mišetićem, Mijom Ipšom i drugima, u rujnu 1944. bio uhićen i zatočen u Lepoglavi „gdje je ležeći na betonu, prebolio tifus pjegavac.“⁵⁶⁹

Prema vlastitom pričanju „su u Lepoglavi bili i Lorković i Vokić, pa je tijekom šetnje jedan mig dr. Pernara, koji je stražar primijetio, a kojim je Lorkovića pozdravio, skorom ga je stajalo glave“.⁵⁷⁰ Iz zatvora je izašao u lošem zdravstvenom stanju tek uoči sloma NDH.⁵⁷¹ Izgleda da

⁵⁶⁵ IVIČEVIĆ, n. dj., 110.

⁵⁶⁶ Hrvoje, MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, PIP Pavičić, Zagreb, 1999., 449-453.

⁵⁶⁷ HR-HDA, fond 1561., SDS RSUP SRH, šif. 010.37, Josip Torbar, 13.

⁵⁶⁸ HR-HDA, fond 1561., SDS RSUP SRH, šif. 010.4, 15, (snimak 693), iskaz Davida Sinčića, 456-457.

⁵⁶⁹ Vladko, Maček, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963, 1.

⁵⁷⁰ Petar, Stanković, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

⁵⁷¹ MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, n. dj., 448, 455.

je izašao na intervenciju nadbiskupa Stepinca, ako je vjerovati Juri Šutiji koji je o tome zapisao: „Nekim čudom, i zagovorom svog prijatelja nadbiskupa Stepinca, pušten je na slobodu teško shrvan pjegavim tifusom. Onako bolestan odlazi u emigraciju, da se skloni pred onima, koji su stizali sa balkanskih brda, vjerujući, da će demokratski zapad pomoći hrvatskom narodu doći do slobode i mira.“⁵⁷²

Josip Torbar je rano ostao bez supruge Jelke, koja je umrla 2. svibnja 1937. godine u 42. godini života.⁵⁷³ Sa svoja dva sina, Josipom („Mirkom“) i Stjepanom („Bracom“)⁵⁷⁴ otišao je početkom svibnja 1945. u Austriju, a potom u Italiji,⁵⁷⁵ gdje je 1946. zajedno s Božidarom Vučkovićem vodio ured HSS-a u Rimu.⁵⁷⁶

Iz Rima se Torbar spremao u Pariz, gdje je trebao posjetiti predsjednika Mačeka, ali nije poznato je li realizirao taj put na koji je s njime trebao ići Juraj Šutej. Torbar je bio član izvršnog odbora HSS-a u Rimu koji je imao problema s prikupljanjem materijalnih sredstava te se očekivala pomoć iz Amerike. „Međutim kako će to ići preko Mačeka, odbor će dobiti samo jedan dio, dok glavni iznos ostaje za potrebe Mačeka i Krnjevića“. Iz toga vremena sačuvana je Torbareva karakteristika koju je sastavila UDBA: „Torbar je po prirodi oportunist. Smatra da je rusofilski blok jači od anglofilskog. Izjavio je da bi lično potpomogao svaku akciju koja bi dovela do sporazuma sa Titom. Smatra da HSS, ovakova kakova je danas, ne može dalje postojati, da se mora izvesti izmjena programa, a stranka prilagoditi savremenim političkim zbivanjima. Ako je moguće, napraviti stvarni sporazum sa Titom, onda je potrebno reorganizaciju stranke provesti u tom smislu. Torbar je apsolutni protivnik dinastije i sporazuma sa velikosrpskim i ostalim nacionalno-šovinističkim grupama u emigraciji.“⁵⁷⁷

Kada je boravio u Italiji i bio jedan od čelnika HSS-a u Rimu, o njemu su doušnici jugoslavenske tajne policije 1946. zapisali da je držao sredinu između dr. Reberskog i Ivana Pernara. „On niti ide kod Srba, niti kod ustaša. Redovno društvo su mu klero-ustaše kod sv. Jeronima,

⁵⁷² „U tom uvjerenju je živio 18 godina u emigraciji i u tom uvjerenju je i umro.“ Jure, Šutija, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

⁵⁷³ Podaci groblja Mirogoj, Zagreb.

⁵⁷⁴ MAČEK, ŠKRABE, *Maček izbliza*, n. dj., 34.

⁵⁷⁵ U Rimu se našlo na tisuće izgladnelih hrvatskih izbjeglica, a Rim je bio zanimljiv jer je bilo poznato kako je Zavod sv. Jeronima pomagao Hrvatima. Krunoslav Draganović je u tom Zavodu smjestio i grupu zastupnika HSS-a. Draganović, Dominik Mandić i rektor Zavoda Juraj Magjerec osnovali su tamo Zagrebačku menzu, pri kojoj je nakon nekog vremena osnovan i politički odbor čiji je član bio i Josip Torbar. Berislav, JANDRIĆ, Saveznički izbjeglički logori. Počeci otpora hrvatske političke emigracije komunističkom režimu u domovini (logor Fermo), 1945. – *razdjelnica hrvatske povijesti (zbornik)*, Zagreb, 2006, 313.

⁵⁷⁶ Ured HSS-a u Rimu je bio na adresi Lungotevere dei Mellini 34. *Ustav Neutralne Selj. Republike Hrvatske i Program Hrvatske Seljačke Stranke*, 1946., 32.

⁵⁷⁷ HR-HDA, fond 1561., SDS, RSUP SRH, šif. 010.21, 6.

ali i među njima osudjuje rad ustaša i njihovu politiku danas. On je načelno protiv odlaska u drugu emigraciju, a još više protiv provodjenja kolonizacije naše emigracije, što sve ne odgvara ustašama.“⁵⁷⁸

Nakon Italije je odselio u Buenos Aires u Argentini, pa se našao u Montrealu u Kanadi,⁵⁷⁹ „a onda mu je uspjele doći u Sjedinjene Američke Države, gdje se je smjestio u domu svoga pašanca Ivana i svasti Ankice Pernar u New Yorku“⁵⁸⁰ i tamo proveo deset godina.⁵⁸¹ U Novome Svijetu imao je svoja dva kao jele visoka sina, koji su se vrlo dobro snašli, a svršili su već ranije škole. Supruga dr. Pernara je svast dr. Torbara, pa su već godine zajedno stanovali u New York-u – supruzi Pernar i dr. Torbar i njegovi sinovi (kad se povremeno svračaše u taj grad)“⁵⁸² s obitelji Pernar u blizini Columbia Sveučilišta. Skoro svaki dan odlazio je u biblioteku te velike univerze i tamo čitao knjige, novine i časopise, razmišljajući o tome, kako bi se Hrvati mogli riješiti ovog zla i doživjeti dane slobode. Onima s kojima je dolazio u dodir, ulievao je povjerenje i nadu. Među Hrvatima svih političkih i inih uvjerenja on je uvijek širio slogu i harmoniju. Kad se je šetao uz rijeku Hudson ili po Columbia-e „campusu“, hrvatski studenti na tom sveučilištu gledali su na njega s ponosom i poštovanjem kao na svog „old statesmana“. Kao njihov veliki prijatelj, bodrio ih je uvijek, kad bi ih pritisle nevolje ispita i brige pečalbe. Kao svakog hrvatskog političara ovog stoljeća, njegov je život bio ispunjen borbom, progoni- ma i razočaranjima, ali i uspjesima, jer kroz tu borbu hrvatskom je narodu sačuvana njegova nacionalna individualnost i vjera u slobodu. Za to djelo hrvatski će mu narod uzdići u svom sjećanju spomenik trajniji od bronce i mramora.“⁵⁸³

Njegovu djelatnost u emigraciji bi trebalo detaljno istražiti. O tome je sačuvano nekoliko fragmenata, kao primjerice onaj urednika „Hrvatskog glasa“ Petra Stankovića iz 1963., u kojem je o Torbaru zapisao: „Pred nekih dvadeset godina on se nalazio u Montrealu. Kada sam u taj najveći kanadski grad stigao, prvo mi je bilo da dodjem u dodir sa dr. Josipom Torbarom. Znali smo i po nekoliko sati hodati, pa bi na sebe često svračali pozornost prolaznika, jer kada je Josip htio nešto naglasiti, stao bi, uspravio bi se – a bio skorom šest i pol stopa visok, i s visoka na moju malenkost gledao i kažiprstom potvrđivao, stavljao naglasak na ono što je držao da je „sveta istina“. S njime tada podjoh i u jedan ured. Radilo se tu o mješovitom braku, pa kad je Josip držao, da bi ja možda nešto rekao, ne znajući koje je narodnosti jedan od supruga, povukao me za rukav i reče: „Zaboravio si, da moram tamo i tamo stići na vrijeme ... Idemo

⁵⁷⁸ HR-HDA, fond 1561., SDS, RSUP SRH, šif. 010.25, 10.

⁵⁷⁹ Jure, Šutija, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

⁵⁸⁰ Vladko, Maček, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963, 1.

⁵⁸¹ Jure, Šutija, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

⁵⁸² Petar, Stanković, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

⁵⁸³ Jure, Šutija, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

odmah, da se tim ljudima ne bi zamjerili...“ Znao sam, da se iza toga krije nešto posve drugo, pa stisnuh ruku supružnicima i – otidjosmo. Kad smo izašli van, naravski, saznao sam, radi čega je tako postupio. Makar se ne bi bilo desilo ono, što je on mislio da bi se moglo desiti, ipak sam mu toplo zahvalio na tolikom oprezu. Više godina kasnije, mislim prije pet-šest godina, javio se iz New York-a, da polazi za Los Angeles i da će se možda svratiti i u Winnipeg. Držao sam da mu je bila to tek šala, jer silna je daljina koja dijeli Los Angeles od Winnipeg-a. Supruga me dočekala na vratima, pa će: „Neki važni gospodin te zvao i želi s tobom svakako još ove večeri doći u dodir“. Krivo je prezime dr. Torbara sricala, ali mi reče gdje je odsjeo, u jednom posve malenom hotelu blizu kolodvora. Jedva sam dobio s njime spoj. Bio je uzrujan, neraspoložen. Obećah da ću u tili čas stići, pa neka me pred hotelom pričeka. Taxi me je brzo doveo k hotelu, a Josipa spazih kraj stepenica. „Zašto mi, moj Joso, nisi javio, da ćeš doći?“ – Odvratio je: „Držao sam da nije potrebno, a htio sam te i iznenaditi...“ Nije prošlo dugo i vrlo se udobrovoljio. Ostao je par dana u Winnipeg-u, te je u nedjelju poslije podne održao u Hrv. Klubu i predavanje većem broju prijatelja, koje se dospjelo izvijestiti, da je u našoj sredini dragi gost iz daleka. Kasnije se malo javljao. Jedino kad bi se putem H. G. dalo znati da se sabire za koju crkvu u domovini, i što drugo, Josip Torbar bi među prvima poslao svoj prilog, i to poveći, a na komadiću papira napisao: „To ti je od moje strane mali doprinos.“⁵⁸⁴

Na hrvatskom danu u Windsoru u Kanadi 1. srpnja 1952. doušnik jugoslavenske tajne službe ga je opisao: „Predsjednik predstavlja Josipa Torbara koji kaže da je bio član i hrvatski narodni zastupnik koji se nalazi u Kanadi u ovo vrijeme. Njegov govor je tako slab i mršav da su ga počeli izazivati na pozornici gdje je morao i dr. Krnjević da prisustvuje, kada nije bio u stanju Mirko Škarjat i Josip Horvatin. Najviše je uzbuna došla u Torbarovom govoru, kad je kazao *mi moramo da Hrvatsku oslobodimo. Ali nećemo požaliti one koji nam budu na putu.* Direktno nijedan nije spomenuo Titovo ili ostalih rukovodioca ime.“⁵⁸⁵

Također bi izdvojio i zapis sa skupštine HSS-a u Montrealu od 8. kolovoza 1952. Na skupštini je trebao biti Juraj Krnjević, no ispričao se zbog spriječenosti. Stoga je glavni govornik bio Josip Torbar. „U govoru je istakao stabilnost organizacije HSS u Kanadi, kao jednu od najboljih organizacija u svijetu, ističući da je mali broj Hrvata u Kanadi uspio, da kud i kamo bolje organizuje HSS u Kanadi nego u SAD, gdje ima preko pola miliona Hrvata. Navodi razloge zato, da su među Hrvatima nastale velike rasmirice, nesloga i stvaranje raznih političkih organizacija, i da postoje dva komunistička tabora kao levice, zatim desnica i umjereni element, koji je sklon HSS, ali da se ovaj nalazi u veoma nestalnom pokretu, zato što su tu najviše stari iseljenici koji su došli dugo godina ranije... Za Hrvatski narod kaže, prvi rat nas je zatekao nepripreme, nismo imali ljude svoje, za nas su drugi govorili. Oni koji su imali pravo da nešto reknu, nije

⁵⁸⁴ Petar, Stanković, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

⁵⁸⁵ HR-HDA, fond 1561., SDS RSUP SRH, šif. 010.33, 17, snimak 497.

im se dozvolilo. Drugi rat nas je jako potresao, ali se za nas više zna, naše pitanje je danas na dnevnom redu, više imademo ljudi koji u naše ime govore, i vodi se dosta računa, jer smo organizovani a kao organizacija imade svoje pretstavnike, koji u Londonu i Vašingtonu za nas govore i u stalnoj su vezi. Mnogi danas optužuju Hrvatski narod kao cjelinu. To je neispravno. Hrvatski narod se bori sada više nego ikada iako je pristisnut sa svih strana, nu pobjeda može doći a može i nestati ako barbarstvo istočnog komunizma dodje. Dakle borba je između civilizacije i ne-civilizacije, između prisilno načina života i slobodne volje čovjeka. Dalje ističe, cijeli svet se nalazi u jednoj dilemi, koja se trese, drhće što je znak, da je rat neizbježiv. Niko ne može kazati kada taj rat može izbiti, a i pitali su g. Trumana, može li biti rata, on je odgovorio „na to pitanje ne mogu odgovoriti, nego to da rat može svaki momenat izbiti, međjutim ja i svi ostali napredni narodi i političari sve činimo da rat spriječimo, da dodje do vječnog mira“. Govornik je siguran da rat dolazi, jer sada je takvo stanje, ne može drugo biti. Ograničeno je djelovanje rada u jednoj i drugoj strani tabora, tako ne može dugo ostati. Poziva stare i moli nove članove HSS da razmirice bace na stranu, da zajednički rade, jer imaju cilj, da oslobode narod, da svaku silu nad narodom odstrane.“⁵⁸⁶

Umro je u New Yorku u bolnici St. Luke 5. siječnja 1963., nakon kratke i teške bolesti.⁵⁸⁷ Prigodom smrti o njemu je Vladko Maček zapisao: „Kada me je posljednji put, prigodom konvencije „Medjunarodne Seljačke Unije“ posjetio, izgledao je tako čil i zdrav, te sam držao da će doživjeti i sto godina. No Božja volja odlučila je drugačije. Pred koja tri mjeseca, prisilila ga je iznenada teška bolest da legne u postelju, iz koje se više nije dignuo. Molim Svevišnjega Boga, da udiele njegovoj plemenitoj duši vječni pokoj, a njegovim ražalošćenim sinovima Josipu i Stjepanu, te svasti Ankici i pašancu Ivanu Pernaru, kao i seljačkoj rodbini u domovini, toliko potrebnu utjehu.“⁵⁸⁸ Jedan od nekrologa o njegovom sprovodu piše da je pokopan u New Yorku te „ispraćen svojim sinovima, svojim dugogodišnjim drugom dr. Ivan Pernarom i njegovom gospodjom, newyorškim Hrvatima i velikim brojem stranaca. Među vijencima bili i vijenci dr. Mačeka, organizacije HSS u USA i Kanadi, Ujed. Amer. Hrvata i drugih organizacija i prijatelja. Pokopan je na groblju u Bronxu, odakle će jednog dana, nadamo se biti premješten u arkade zagrebačkog Mirogoja, da počiva s ostalim zaslužnim ljudima hrvatske prošlosti.“⁵⁸⁹ To se i obistinilo jer su Torbarovi zemni ostaci 18. travnja 1995. preneseni na zagrebačko groblje Mirogoj.⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ HR-HDA, fond 1561., SDS RSUP SRH, šif. 010.33, 19-21.

⁵⁸⁷ Jure, Šutija, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

⁵⁸⁸ Vladko, Maček, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963, 1.

⁵⁸⁹ Jure, Šutija, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski glas*, XXXV, 14. I. 1963.

⁵⁹⁰ Željko, Poljak, Dr. Josip Torbar, *Hrvatski planinar*, 87., 1995/5., 153.

**CONTRIBUTIONS FOR THE BIOGRAPHY
OF THE CROATIAN POLITICIAN JOSIP TORBAR**

Summary: This paper portrays certain aspects of the activity of one of the champions of CFP (hrv. HSS), Josip Torbar, from the time he entered politics until the day he died. The author attempts to connect previous knowledge on Josip Torbar available in literature with facts of published and unpublished sources. Given the fact that this paper only reconstructs a portion of the data on the activity of Josip Torbar, it is necessary to warn readers about the need for further research.

Key words: Josip Torbar, Croatian Folks Party, Croatian emigration